

ELEMENTÁRNÍ UČENÍ O PŘÍRODĚ A SPOLEČNOSTI OD MINULOSTI K SOUČASNOSTI

Kamila Pospíchalová

RAŠKOVÁ, M. *Elementární učení o přírodě a společnosti od minulosti k současnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. 69 s. ISBN 80-244-1381-7.

Nová publikace Miluše Raškové tematizuje předmět, který je v novodobých osnovách pro mladší školní věk vnímán jako nepostradatelný. Kromě vlastního souhrnu důležitých faktů proto text obsahuje i zřetelný odkaz o významu a poslání prvouky ve výuce na základních školách.

Publikace je členěna do pěti kapitol, přičemž první tři jsou z větší části věnovány otázce dějinného vývoje a další dvě pak uvádí čtenáře do současné situace. K výkladu je přičleněn také soubor třinácti pomocných úkolů pro studenty, poznámkový aparát, rozsáhlý výčet pramenů a literatury a přílohy v podobě ukázek z některých starších textů určených pro prvouku.

Úvodní část je věnována reformátorům a vlasteneckým učitelům a jejich vlivu na pojetí prvouky. Historický průřez a vytvoření souvislosti jednotlivých bodů vývoje autorka započíná u tereziánských reforem na konci 18. století, zavedení povinné školní docházky a s tím souvisejícího jména Jana Ignáce Felbigera, který se stal tvůrcem prvního školního řádu. Jeho Kniha metodní z roku 1775 preferuje přístup k výuce založený na memorování učiva. V tomto díle se objevily první náznaky nauky o přírodě.

Autorka zmiňuje i Ferdinanda Kindermanna, zakladatele tzv. Industriálního vyučování, který usiloval o spojení výuky s praxí, dále Jakuba Jana Rybu, J. N. Filčíka nebo J. V. Svobodu. Uvádí také významnou osobnost Karla Slavoje Amerlinga a G. A. Lindnera. V tomto přehledu autorka uplatňuje spíše hledisko chronologické, přímým srovnáváním jednotlivých přístupů se nezabývá.

Na Lindnerovu koncepci názorného vyučování posléze navázali na přelomu 19. a 20. století Antonín Machač a Josef Tůma. Třetí a poslední dějinná etapa vývoje prvoučného vyučování, kterou práce zachycuje, je období od počátku 20. století do roku 1991 – v této souvislosti jsou uváděni zejména autoři významných oborových publikací o prvouce, jako Rudolf Šimek (Česká prvouka),

Antonín Votava (Prvouka pro školy obecné), J. Karban a J. Hloušek (Prvouka elementární třídy se zvláštním zřetelem pro školy městské), Emanuel Strnad (Věcné učení na základní škole) a další osobnosti. Přehledně a stručně jsou zde naznačena základní myšlenková východiska jednotlivých děl.

Ve druhé kapitole je zaměřena větší pozornost na konkrétní přístup k výuce prvouky a věcného učení v učebních osnovách od r. 1975 do r. 1991. Rašková zde velmi srozumitelně přibližuje přechod od popisného a názvoslovně zaměřeného způsobu výuky až nové výchovně vzdělávací osnově a následnému osamostatnění prvouky jako vyučovacího předmětu, na němž se svou kritikou dobového pojetí prvouky podíleli zejména M. Kořínek, N. Černý a E. Strnad. Nástin je doplněn názornou časovou tabulkou, z níž se mimo jiné dozvídáme, jak se v průběhu let měnila hodinová dotace i začlenění prvoučného vyučování do struktury předmětů.

Konkrétní koncepcí prvouky v novodobých podmínkách na přelomu 20. a 21. století se zabývá kapitola třetí. Její první oddíl je věnován Standardu základního vzdělávání, osvětluje jeho účel, obsah a stěžejní cíle. Autorka podrobněji vysvětluje především pojem kmenového učiva, který Standard základního vzdělávání nastoluje, v dalším oddíle pak uvádí klíčové vzdělávací oblasti definované tímto dokumentem a specifikuje okruhy kmenového učiva pro sféru společenskovědní a přírodovědní.

Rozsáhlou zmínku věnuje Miluše Rašková také obecně tématu vzdělávacích programů a jejich vztahu k prvouce. Nejprve charakterizuje tento předmět v rámci programu *Obecná škola*, upozorňuje na jeho výchovný charakter zejména v prvních dvou ročnících a přináší vyčerpávající přehled stanovených okruhů od prvního až po třetí ročník (okruhy „Jsem školák“, „Prostředí mého života“, „Učíme se pozorovat a popisovat“). Uvádí rovněž pomocný seznam témat k prvouce, vlastivědě a přírodovědě.

Do prvoučných okruhů ustavených vzdělávacím programem Základní škola pro všechny tři ročníky patří mimo jiné „Moje rodina“, „Domov“, „Krajina kolem nás“, „Život v přírodě“, „Člověk“ nebo „Práce a volný čas“, detailněji je rozpracován okruh „Člověk a zdraví“.

Přístup programu Národní škola je charakterizován snahou nejprve začlenit dítě do prostředí třídy a školy a dále koncipovat výuku s důrazem na přirozené věcné souvislosti a v tematické návaznosti na jiné vyučované předměty. Ve formě výčtu jsou opět uvedeny okruhy, členěné po jednotlivých ročnících.

Poslední oddíl třetí kapitoly se soustředí na specifickou součást prvouky, kterou je výchova ke zdraví. V současnosti je dávana do vztahu s jinými disciplínami, z nichž podle potřeby čerpá. Rašková opět využívá údajů, jež uvádí Standard základního vzdělávání – vyjmenovává dle něj elementární cíle výchovy ke zdraví a zabývá se náměty, k nimž se v průběhu výuky dospívá: Rodina, domov a rozvoj osobnosti, duševní a tělesná hygiena, zdravá výživa, prevence zneužívání návykových látek, základy sexuální výchovy a osobní bezpečí. Následuje opět charakteristika toho, jak daný problém řeší vzdělávací programy, a zdůrazňuje fakt, že mezi řešeními lze najít větší rozdíly než v předchozím případě.

Kapitola čtvrtá si klade za cíl seznámit čtenáře zejména s praktickým postavením prvouky v širším vzdělávání dětí mladšího školního věku. Prvouka v sobě syntetizuje aspekty přírodovědné a společenskovední, její pojetí má poznatkovou, výchovnou, dovednostní a komunikativní dimenzi a splňuje poznávací, motivační a integrační funkci. Autorka klade důraz na význam souvislostí mezi prvoukou a dalšími předměty. Tyto mezipředmětové vztahy nacházejí uplatnění v tradiční i integrované výuce.

Druhá část čtvrté kapitoly se pak plně soustředí na prvouku v prostředí primární školy, kde je podle platných osnov preferováno činnostní pojetí výuky, tedy učení konáním, které aktivizuje žákův zájem a umožňuje mu snadněji získávat dovednosti. Na tento přístup navazuje i praktický postup ve výuce od věci dítěti nejbližších směrem k širším okruhům. K úspěšné koncepci prvouky přispívá i využití příkladů a činností na regionálním a fenologickém principu. Samotné učivo prvouky je tvořeno složkou přírodovědnou, společenskovednou a vlastivědnou. Dále autorka zmiňuje součásti učiva, např. environmentální či multikulturní výchovu.

Aktuálními změnami v příslušných kurikulárních dokumentech týkajících se prvouky se zabývá kapitola pátá. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání vymezuje hranice a stanovuje principy pro individuální školní vzdělávací programy, vydávané řediteli škol. Následující a poslední oddíl kapitoly určuje význam vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, možnosti konkrétních forem výuky a žádoucí výsledky. Člověk a jeho svět zahrnuje kromě vlastivědného učiva také látku společenskovední, přírodovědnou a zdravotně-výchovnou a primárním cílem tohoto souhrnu je naučit dítě vnímat okolní svět, komunikovat s ním, porozumět mu a poznávat ho.

Jak už bylo uvedeno, publikace je doplněna kromě jiného i vyčerpávajícím seznamem zdrojové literatury, přímé odkazy na literaturu v textu se spíše nevyskytují. Výjimkou jsou pouze Standard základního vzdělávání a Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, jejichž obsah autorka ve své práci velmi často tlumočí a zasazuje do kontextu.

Hodnotu textu vidím především v komplexním a logicky členěném shrnutí všech aspektů vývoje učení o přírodě a společnosti, seznámení čtenáře s nejdůležitějšími obsahovými body dokumentů z daného oboru a v důrazu na poslání prvouky jako prvního seznámení dítěte se širším okolním světem.